

KS. FRANCISZEK GRENIUK

AKTUALNY STAN NAUCZANIA TEOLOGII MORALNEJ W POLSCE

Omówienie ankiety

Dla dokładnego zapoznania się ze stanem nauczania katolickiej teologii moralnej w polskich zakładach teologicznych na terenie kraju przeprowadzono badania ankietowe mające na celu dostarczenie materiału ilustrującego rzeczywisty stan rzeczy w tym względzie. Inicjatywa opracowania takiej ankiety wyszła od ks. doc. S. Olejnika. Kwestionariusz ułożył, rozprowadził i wyniki opracował autor niniejszego omówienia.

Zebranie takiego materiału i zapoznanie się z nim jest konieczne ze względu na ewentualną posoborową reformę studiów teologicznych względnie przynajmniej ich odnowę zgodnie z najnowszymi wymaganiami Kościoła w tym względzie: wszelka bowiem reforma czy odnowa wymaga dokładnej znajomości istniejącego stanu rzeczy.

Opracowany kwestionariusz rozprowadzono na spotkaniu moralistów w Kielcach w dn. 1—2 IX 1965 r. z prośbą o wypełnienie i odesłanie na ręce organizatora do dnia 1 VI 1966 r. Rozprowadzono ogółem 39 kwestionariuszy wśród profesorów teologii moralnej reprezentujących 24 seminaria diecezjalne i 15 studiów zakonnych.

Do dnia 1 VI 1966 r. otrzymano ogółem 24 wypełnione ankiety, czyli niewiele ponad 60% rozesłanych kwestionariuszy. Po tym terminie otrzymano jeszcze 3 odpowiedzi; jednak zawartych w nich danych nie wykorzystano ze względu na opóźnienie.

Ódpowiedzi nadeszły z seminariów diecezjalnych i zakonnych oraz z jednej sekcji uniwersyteckiej teologii moralnej.

Ankieta była pomyślana jako anonimowa; jednak niektórzy respondenci podali nazwy i adresy swych zakładów. Można chyba mieć nadzieję, że jawność odpowiedzi nie zaważyła na ich szczerości i prawdziwości.

Kwestionariusz zawierał następujące grupy pytań ze szczegółowymi pytaniami pomocniczymi:

- I. Zakład i wykładowca
- II. Wymiar godzin
- III. Układ materiału i metoda wykładu

IV. Podręcznik

V. Język wykładów

VI. Sprawdzanie wiadomości

VII. Seminaria naukowe i ćwiczenia.

Pytania zostały ułożone na podstawie uprzedniego rozeznania opartego na znajomości problematyki wynikającej z praktyki osobistej jako wykładowcy teologii moralnej. Po zapoznaniu się z odpowiedziami okazało się, że nie wszystkie pytania szczegółowe były jednoznacznie rozumiane, np. II 4: „suma godzin teologii moralnej w czasie całych studiów”, na które respondenci odpowiadali podając bezwzględną sumę godzin, np. 480, inni zaś właściwie podawali sumę godzin w wymiarze przekrojowym, np. 12, 15 itp.

Okazało się także, że nie jest jednoznacznie rozumiany zasadniczy zakres przedmiotu ankiety, a mianowicie pojęcie teologii moralnej, zwłaszcza jej stosunek do dyscyplin pokrewnych. Niejednoznaczność ta zaznaczyła się w odpowiedziach na pytania punktu II.

ad I. Zakład i wykładowca

W punkcie pierwszym chodziło o ustalenie przynależności administracyjnej zakładu naukowego biorącego udział w ankiecie, a więc czy jest to seminarium diecezjalne czy też zakonne względnie inny zakład naukowy. Za seminaria diecezjalne uznano także te, które mimo iż są prowadzone przez zakonników, kształcą i wychowują kapłanów diecezjalnych. Ustalenie przynależności organizacyjnej było konieczne, by odpowiedzieć na pytanie, czy ma to wpływ na nauczanie i organizację nauczania teologii moralnej, np. na dobór podręczników, języka wykładów, obsadę personalną itp.

Otrzymano ogółem 14 odpowiedzi z seminariów diecezjalnych, 9 ze studiów zakonnych oraz jedną z sekcji uniwersyteckiej tegoż przedmiotu. Stosunek więc otrzymanych odpowiedzi w porównaniu do liczby rozesłanych kwestionariuszy jest podobny dla seminariów diecezjalnych i zakonnych: z seminariów diecezjalnych otrzymano bowiem 14 odpowiedzi na 24 kwestionariusze, z zakonnych zaś 9 na 15 rozesłanych kwestionariuszy.

W 13 zakładach teologię moralną wykłada 1 osoba; w 8 zakładach 2 osoby; w 3 zaś 3 osoby. Wyraźnej różnicy w obsadzie personalnej pomiędzy seminariami diecezjalnymi a zakonnymi nie widać. Jeśli można mówić o pewnym tylko odchyleniu, to warto podkreślić, że lepiej jest z obsadą w seminariach diecezjalnych, ponieważ w niektórych teologii moralnej uczy więcej niż dwóch wykładowców.

W 10 zakładach profesorowie teologii moralnej innych przedmiotów nie uczą: w 14 zaś wykładają także inne przedmioty teologiczne, a nawet bardzo różniące się między sobą, np. metafizykę, języki obce starożytne

lub nowożytnie itp. Widocznej różnicy pod tym względem między seminariami diecezjalnymi a zakonnymi nie widać.

Inne zajęcia i funkcje stale wykonywane obciążają w większym lub mniejszym stopniu profesorów w 19 zakładach, z tego, z wyjątkiem jednego, we wszystkich seminariach zakonnych. Zajęciami najczęściej wykonywanymi są obowiązki związane ze spełnianiem różnych funkcji w ramach albo samego zakładu (wychowawstwo, administracja), albo poza nim, np. na terenie diecezji, takie jak kierowanie parafią, praca w kurii biskupiej, a nawet na skalę ogólnopolską. Wydaje się, że jest to stan niekorzystny i wymagający radykalnej poprawy. Zasadą powinny być normy uniwersyteckie, a więc etat 7-godz. bez zajęć dodatkowych.

ad II. *Wymiar godzin*

Grupa pytań zawartych w punkcie II miała na celu ustalenie zakresu czasowego wykładu teologii moralnej oraz jej stosunku do dyscyplin pokrewnych.

Czas trwania całych studiów filozoficzno-teologicznych przedstawia się następująco: w 21 zakładach trwają 6 lat (2 lata na filozofii i 4 na teologii), w dwóch seminariach zakonnych 7 lat oraz w 1 zakładzie (sekcja uniwersytecka) tylko 3 lata.

W 21 zakładach teologia moralna wykładana jest przez 4 lata, w 2 przez 3 lata, w 1 zaś tylko przez 2 lata.

Wymiar godzin teologii moralnej na poszczególnych latach studiów kształtuje się różnie. W zasadzie gros wykładów przypada na kursy IV i V, czyli II i III teologii. Na kursie III i VI są odchylenia w poszczególnych zakładach. Zauważa się, że na kursie III teologia moralna jest zawsze w programie, choć w mniejszym wymiarze godzin niż na kursie IV lub V; zaś na kursie VI w 1 zakładzie nie ma tego przedmiotu wcale. W większości wypadków na kursie VI jest mniej godzin teologii moralnej niż na pozostałych kursach, ale także w 2 zakładach więcej niż na pozostałych.

Suma godzin wykładów teologii moralnej w wymiarze rocznym w czasie całych studiów wynosi: w 1 zakładzie (sekcja uniwersytecka) 7, 5 godz., w 4 zakładach 12 godz., w 4 zakładach 13 godz., w 2 zakładach 14 godz., w 3 zakładach 15 godz., w 6 zakładach 16 godz., w 1 zakładzie 18 godz., w 2 zakładach 21 godz., w 1 zakładzie 24 godz. Wynika z tego, że rozpiętość w wymiarze godzin jest bardzo duża, gdyż nie licząc sekcji uniwersyteckiej zamyka się w granicach od 12 do 24 godz., czyli różnica wynosi 100%. Najliczniejsze są zakłady o 16 godz. teologii moralnej. Średnia krajowa wynosi 15,5 godz., przeciętna zaś zakładów zakonnych tylko 13,8 godz.

Odpowiedzi respondentów nie są jednoznaczne ze względu na brak

jednolitości w pojmowaniu stosunku teologii moralnej do dyscyplin pokrewnych. Rozpiętość więc w wymiarze godzin wykładów teologii moralnej może wynikać z tego, że niektórzy zaliczali, a inni nie zaliczali dyscyplin pokrewnych do teologii moralnej i stąd tak znaczne różnice w liczbie godzin. Niemniej faktem jest, że różnice takie istnieją.

Przedmioty pokrewne teologii moralnej wykładane są we wszystkich ankietowanych zakładach, nie wszystkie jednak z wyliczonych w kwestionariuszu.

a) etykę filozoficzną w wymiarze 1 godz. wykłada się w 6 zakładach: w wymiarze 2 godz. w 16 zakładach: w wymiarze 5 godz. w 1 zakładzie. W 1 zaś zakładzie przedmiotu tego nie ma zupełnie.

b) etyka społeczna wykładana jest jako przedmiot odrębny w 23 zakładach w różnym wymiarze godzin, w granicach od 1 do 4. W 1 zakładzie przedmiotu tego nie wykłada się.

c) teologia ascetyczna i mistyczna traktowana jeszcze jako przedmiot odrębny od teologii moralnej wykładana jest na różnych kursach w 22 zakładach w różnym wymiarze godzin w granicach od kilku wykładów, poprzez 1 godz. tyg. w roku aż do 6 godzin.

d) sakramentologia wykładana jest jako odrębny przedmiot w różnym wymiarze godzin tylko w 8 zakładach, z tego w 4 diecezjalnych i w 4 zakonnych. W innych zakładach zaś tylko w ramach teologii dogmatycznej, teologii moralnej, prawa kanonicznego oraz liturgiki.

e) seksuologia czy właściwiej katolicka etyka seksualna jako przedmiot odrębny wykładana jest w 8 zakładach, często jednak łącznie z etyką małżeńską.

f) alkoholologia wykładana jest oddzielnie w 3 zakładach: w 2 zakonnych i w 1 seminarium diecezjalnym prowadzonym przez zakonników.

g) etyka małżeńska jako odrębny przedmiot występuje w 5 zakładach, z tego w 3 łącznie z seksuologią. W pozostałych zaś, z wyjątkiem sekcji uniwersyteckiej, zagadnienia etyki małżeńskiej omawiane są w ramach traktatu de castitate.

Pewnego rodzaju uzupełnieniem wykładów są różne prelekcje, głoszone według planu stałego lub okazjnie. Są one wygłaszane w 16 zakładach: w 2 zakładach stanowią cykl stały, wyczerpujący problematykę z zakresu alkoholologii. Być może, jeżeli okaże się konieczne redukcje liczby godzin wykładowych w przyszłym ratio studiorum, prelekcje takie staną się środkiem do rozwiązania problemu przekazywania pewnych wiadomości bez nadmiernego obciążania programu.

W omawianym kontekście znalazło się także pytanie mające na celu zapoznanie się z opinią respondentów na temat całego punktu II dotyczącego wymiaru godzin i ustawienia teologii moralnej w stosunku do dyscyplin pokrewnych. Istniejący stan rzeczy uznano za odpowiedni w

10 zakładach, za nieodpowiedni w 14 zakładach, proponując różne rozwiązania idące w kierunku ustawienia teologii moralnej w stosunku do dyscyplin pokrewnych, wprowadzenia nowych przedmiotów, np. kazuistyki, psychologii religii, ekonomii i socjologii, nauki o Polsce współczesnej i marksizmie, patologii itp. Postulowano także lepszą koordynację teologii moralnej z wykładami dogmatyki, prawa kanonicznego i liturgiki.

ad III. *Układ materiału i metoda wykładu*

Program wykładów teologii moralnej we wszystkich zakładach jest w zasadzie jednolity. Można by go ująć w schemat: de principiis, de virtutibus theologis et moralibus oraz de sacramentis, tam gdzie nie ma sakramentologii jako odrębnego przedmiotu.

W 19 zakładach teologię moralną wyklada się w układzie według cnót z tym jednakże, że w 10 zakładach układ ten jest zmodyfikowany przez uwypuklenie tzw. cnót chrześcijańskich (pokory, religijności, posłuszeństwa), w 4 zakładach według przykazań, w 1 zaś brak zdecydowanej odpowiedzi. Układ więc aretologiczny zdecydowanie przeważa.

Metodą stosowaną w wykładach jest: w 14 zakładach pozytywno-racjonalna z pewnymi modyfikacjami, np. pozytywno-kerygmaticzna, w 7 zakładach scholastyczno-tomistyczna, w 1 zakładzie nieokreślona; z jednego zakładu brak odpowiedzi.

Ciekawe jednak, że na pytanie czy metoda występuje w zdecydowanej postaci, odpowiedziano przecząco odnośnie do 14 zakładów. Z 8 zakładów w ogóle brak odpowiedzi. W zdecydowanej zaś postaci metoda występuje jedynie w 2 zakładach.

ad IV. *Podręcznik*

Grupa pytań w punkcie IV miała na celu ustalenie, z jakich pomocy korzystają wykładowcy w swej pracy, z czego korzystają słuchacze oraz jaki jest dorobek naukowy w postaci gotowych skryptów, napisanych przez polskich moralistów, które mogłyby stać się podstawą czy punktem wyjścia do opublikowania podręcznika.

Podręcznik jest podstawą wykładów tylko w 13 zakładach: podręcznik i skrypt łącznie w 5 zakładach: sam zaś skrypt w 6 zakładach.

Wachlarz używanych podręczników jest bardzo szeroki. Najczęściej używany jest podręcznik Prümmera, bo aż w 7 zakładach, na drugim miejscu stoi Noldin — Heinzel używany w 3 zakładach, w pozostałych zaś inne, np. Aertnys — Wisser, Tanquerey, Regatillo — Chanson, Smith, a nawet św. Tomasz z Akwinu (*Suma teologiczna*).

Zdecydowana większość, bo aż 21 respondentów, odpowiedziała negatywnie na pytanie, czy do wykładów wystarczy podręcznik B. Häringa,

wydany ostatnio w tłumaczeniu polskim. Tylko jeden z respondentów jest odmiennego zdania, w jednym zaś przypadku brak odpowiedzi.

Skryptów w wykończonych formie używa się jako podstawy wykładów w 6 zakładach. W kilku zakładach są one stale przerabiane. W niektórych jednak używa się skryptów innych wykładowców. Dlatego całościowych i odrębnych opracowań teologii moralnej w formie pełnych skryptów jest jedynie około 4.

Lektury dodatkowe zadawane są w 18 zakładach, zalecane w 2 zakładach, nie są zadawane wcale w 2 zakładach, brak odpowiedzi z 2 zakładów.

Kolejne pytanie było sformułowane następująco: „Czy używane są inne pomoce naukowe. Jakiej?” W 10 zakładach nie używa się poza podręcznikiem czy skrypcem żadnych pomocy naukowych, w 6 zakładach pomoce są używane, w 8 zaś wypadkach brak odpowiedzi.

W odpowiedziach na pytanie, jakie pomoce są używane, podano inne lektury, czasopisma, inne podręczniki, tablice poglądowe itp.

Z odpowiedzi na pytanie, czy słuchacze mają możliwość korzystania z nowszych publikacji naukowych, krajowych i zagranicznych, wynika, że pod tym względem obecny stan rzeczy w naszych zakładach teologicznych jest zadowolający w zakresie zaopatrzenia w wydawnictwa krajowe, zagraniczne natomiast dostępne są tylko w kilku zakładach diecezjalnych. W zakładach zakonnych sytuacja pod tym względem jest dużo korzystniejsza, ponieważ — jak wynika z odpowiedzi — sytuację w nich wszystkich uznano za odpowiednią. Lepsze zaopatrzenie bibliotek zakładów zakonnych wynika w większych chyba możliwości zakonów w zakresie sprowadzania wydawnictw zagranicznych, chociażby jako dary od współbraci zakonnych.

ad V. *Język wykładów*

Teologia moralna wykładana jest po polsku w przeważającej liczbie zakładów, bo aż w 18: w 5 zakładach po polsku z szerokim jednak uwzględnieniem języka łacińskiego czy to w pewnych partiach materiału, czy też w definicjach i terminologii podstawowej. Po łacinie teologii moralnej naucza się jeszcze w 2 zakładach.

ad VI. *Sprawdzanie wiadomości*

Podstawową formą sprawdzania wiadomości jest egzamin we wszystkich ankietowanych zakładach. Są one urządzone raz w roku w 11 zakładach, dwa razy w 13 zakładach. Obok egzaminów w niektórych zakładach urządzone są okresowe kolokwia.

W przeważającej większości, bo aż w 22 zakładach, egzaminy są ustne, w pozostałych 2 pisemne.

Tzw. „rigorosa” urządzane są w 19 zakładach, z tego w 3 zakładach dwa razy w ciągu studiów, w 5 zaś nie urządza się ich wcale.

ad VII. *Seminaria naukowe i ćwiczenia*

Seminaria naukowe prowadzone są w 19 zakładach, brak ich w 5. Trwają one różnie, zazwyczaj przez cały okres studiów teologicznych w wymiarze 1 lub 2 godz. tyg.

W 14 zakładach seminarium prowadzone jest tylko dla chętnych, w 5 zaś dla wszystkich słuchaczy teologii moralnej. Prace naukowe pisane są w 18 zakładach prowadzących seminaria naukowe. Jednak stopnie naukowe słuchacze mogą uzyskiwać jedynie w 6 zakładach.

Tzw. „kazusy” moralne rozwiązywane są w 18 zakładach, najczęściej w ramach lub w związku z wykładami teologii moralnej.

Dyskusje na tematy moralne urządzane są w 16 zakładach, najczęściej jednak jedynie przy okazji wykładów i na seminariach (w zakładach diecezjalnych) oraz specjalne (w zakładach zakonnych).

Słuchacze wygłaszają samodzielnie opracowane referaty w 11 zakładach, nie licząc oczywiście wystąpień na seminariach naukowych.

Ze względu na dość szczupły materiał ankietowy trudno wyprowadzić daleko idące wnioski na temat potrzeb i problemów w zakresie nauczania teologii moralnej w Polsce. Niemniej zapoznanie się choćby w takiej formie z rzeczywistym stanem rzeczy jest nie tylko pożyteczne, ale nawet konieczne, zwłaszcza w dobie posoborowej odnowy wychowania i wykształcenia alumnów w Polsce.

L'ENSEIGNEMENT ACTUEL DE LA THEOLOGIE MORALE EN POLOGNE

L'article étudie les résultats d'une enquête faite en septembre 1965 dans 24 séminaires diocésains et 15 séminaires religieux. On reçut les réponses des 14 séminaires diocésains, des 9 séminaires religieux et de la section de Théologie morale universitaire.

Dans 13 établissements la théologie morale est enseignée par une personne, dans 9 par deux, dans 3 par trois personnes. Le nombre d'heures par semaine oscille entre 12 et 24. Dans un établissement la théologie morale est enseignée pendant deux années, dans 2 pendant trois années, dans 21 pendant quatre années. Dans 4 établissements elle est enseignée selon les commandements, dans 9 selon les vertus, dans 10 selon les vertus, mais avec certaines modifications, dans un il n'y a pas d'attitude déterminée.

Dans 7 établissements le manuel de base est celui de Prümmer, dans 4 celui de Noldin, dans les autres sont utilisés les différents manuels, entre autres ceux de Mausbach, Aertnys, Tanquerey, ainsi que des cours photocopiés. 21 enquêtés mirent en doute l'utilité du livre du P. Häring en tant que manuel.

La théologie morale est enseignée exclusivement en polonais dans 18 établissements, en polonais et en latin dans 5 établissements, en latin seulement dans l'établissement.

Pour vérifier les résultats des études on organise un examen oral — une fois par an dans 10 établissements, deux fois par an dans 14.

Des épreuves dites „rigorosa” sont organisées pendant toute la durée des études, une fois dans 16 établissements, deux fois dans 3 établissements; dans cinq établissements il n'y en a guère.

On fait des séminaires d'études dans 19 établissements. Des grades universitaires peuvent être obtenus par les étudiants dans 6 établissements.